

УДК 821.51

Панова Зенуре Сейрановна, старший преподаватель кафедры крымскотатарской филологии, Таврическая академия, ФГАОУ ВО «Крымский федеральный университет имени В.И. Вернадского», г. Симферополь, республика Крым, Российская Федерация, e-mail: zenure.mussa@mail.ru

КЪЫРЫМТАТАР ХАЛКЪ АГЪЫЗ ЯРАТЫДЖЫЛЫГЪЫНДА
КЪАДЫН-КЪЫЗЛАРНЫНЪ ОБРАЗЛАРЫ
(ЖЕНСКИЕ ОБРАЗЫ В КРЫМСКОТАТАРСКОМ УСТНОМ
НАРОДНОМ ТВОРЧЕСТВЕ)

Аннотация. В статье проанализированы произведения крымскотатарского устного народного творчества. Женский образ, нашедший отражение в произведениях фольклора, находится в постоянном развитии, претерпевает значительные изменения. Возвышенный образ женщины передаётся из поколения к поколению, заполняется новым содержанием в духе современности.

Ключевые слова: устное народное творчество, женский образ, эпоха, современность.

Panova Zenure Seyranovna, Senior lecturer of the department of the Crimean Tatar Philology Crimean Federal University Behalf of V.I. Vernadsky, Simferopol, Crimea Republic, Russian Federation, e-mail: zenure.mussa@mail.ru

WOMEN'S IMAGES IN CRIMEAN TATAR OUTDOOR NATIONAL
CREATIVITY

Annotation. The article analyzes the works of the Crimean Tatar folklore. The female image, which is reflected in the works of folklore, is in constant development, undergoing significant changes. The sublime image of a woman is transmitted from generation to generation, filled with new content in the spirit of modernity.

Key words: oral folk art, female image, epoch, modernity.

КИРИШ. Къырымтатар халкъ агъыз яратыджылыгъы сынъырсыз джерьяндыр. Афсуски, бизим кунюмизгедже толу дереджеде огренильмеди.

Ишимиз узеринде Абдураимова З. [1], Бекиров Дж. [2, 3], Усеинов Т.Б. [4, 5], Фазылов Р. [6] киби эдебиятшынасларнынъ ишлеринен къулландыкъ.

Теклиф этильген макъаледе къырымтатар халкъ агъыз яратыджылыгъында къадын-къызлар мевзусы узеринде иш алып барылды.

ЭСАС КЪЫСЫМ. Къадын образы фольклорнынъ чешит назм шекиллеринде: йырлар, тапмаджалар, дестанлар, масаллар, аталар сезю ве айтымлар жанрларында акс олунды. Эгер тапмаджалар жанрыны мисаль оларакъ алсакъ – бу шекильнинъ пейда олувында къадынлар буюк бир иссе къоштылар: эр бир ана баласынынъ акъыл-идрагининъ инкишафы ичюн тапмаджалар уйдургъан ве несильден-несильге кечмесине ярдым эткен.

Халкъ агъыз яратыджылыгъында къадын образыны зиядесинен аталар сезлеринде ве айтымларда тапа билемиз: “Яхшы къадын эвнынъ гулю”, “Яхшы къадын дюнья байлыгъы”, “Къадын – омюрлик елдашынъ”, “Ана – юртнынъ тереги”, “Бала къадрини ана билир”, “Ананынъ джаны баласында”, “Ананынъ къолу йымшакъ олур”.

Юксек усталыкъ севиесинде къадын-къызлар образлары эфсанелерде косьтерильгендир. Къадимий образлардан бири бу – Арзы къыз образыдыр (“Арзы къыз”). “Гульге бенъзер янакълары, индже, къара къашлары, йылдыз киби парылдагъан къара козьлери, кираз киби къырмызы дудакълары ве сия, гурь сачлары”. Эфсанеде гузель бир образ яратылгъан. Арзы тек темизлик ве севги темсили дегиль де, о къырымтатар сербестлик, азатлыкъ север къадыннынъ темсидир. Эфсанеде Арзы ватанпервер, садыкълыкъ чизгилеринен ашлангъан. Онынъ омюри акъибетли ве бахтсыз ола: тойдан эвель Арзыны айдут Али Баба къырсызлай ве Истамбулгъа алып кете. Мында Арзы Султаннынъ рефикъасы ола. Бир йылдан сонъ о, бала догъа. Амма

гъурбетликте яшап о: озь Ватанына, ана-бабасына асретлик чеке. Ве нетиджеде баласынен берабер Къара денъызге озюни ата. Бойлеликнен, Арзы ичюн сербестлик султаннынъ алтынларындан, байлыгъындан устюндир.

Къадын-къызлар образлары кенъ джеэттен даа бир-къач эфсанелерде расткеле: “Алтын бешик” (Зера образы), “Къыркъ ордан Джанике” (Джанике образы). Ана образы исе: “Акъмесджит насыл пейда олды” эфсанесинде косътерильди (Нафизе образы).

Бизим кунюмизге етип кельген назик, дюльбер, джесюр, ишкир, къараман къадын-къызлар акъкъында малюматны биз йыр жанрында тапа билемиз: “Къара къашлы Айшем”, “Алием”, “Сенинъ адынъ Алиме”, “Зейнебим”, “Къадрием”, “Мавилем”, “Фатимем”, “Хатиджем”, “Эльмазым”, “Гузель Эмине” ве башкъалары.

Бойле йырларда къадын-къызлар образы эпитетлер ярдымынен яратыла: дудакълары бал киби; янакълары гуль киби; козьлери эльмазгъа бенъзер; къара къаш; бою индже фидан киби; къара козь; герданы шекерли къурма; тишлери инджи киби; безъ тенъли; дудакълары бал-шербет; тени къаймакъ киби; ляле джилъваш; ал янакълы; ёсма козьлю; бети онынъ гуль тюсте; бою онынъ фидан киби; кирпичклері сюръмели; комюр козьлю; янагъында бени вар; дудакълары бал киби; нура бенъзер; сеси онынъ бульбуль киби; памукъ киби эллери; герданы гуль къокъулы; дудагъындан бал акъа; пембе янакълы; тени памукътан безъ; сачлары далгъая бенъзер; козьлери атеш киби юрек якъар; ачылмыш гуле бенъзер; янъы догъгъан ай киби; янакълары шефтали; тишлери безъ мермер киби; гульбагъчеде бульбуль киби; танъ йылдызы; сельби киби юксек ве ил.

Къырымтатар масалларында къадын-къызлар эки типик образларында яратыла – мусбет ве менфий образлары. Мусбет образлар, эксерий алларда фукъаренинъ къызы я да къадыны олалар, менфий исе – байнынъ я да ханнынъ къызы, къадыныдыр.

Мусбет къадын образлары бойле чизгилеринен ашлангъанлар: акъыл-идракъ, мераметлик, иш северлик, иш чеберлик, самимийлик. Менфий къадын образында пахыллыкъ, тентеклик, тенбеллик чизгилер корюнемектелер.

Къадын образынынъ ачыкъ, парлакъ ифаде эткен жанры дестандыр. Дестанларнынъ меркезинде адалет ичюн курешкен къараман ве онъа къол туткъан, садыкълыкъ бильдирген къадындыр. Къараманий дестанлардан мисаль оларакъ “Чорабатыр” дестанында Нарикнинъ къадыны Менъли Сулу. Онынъ образы дестанда этрафлыджа ачылып бериле. Менъли Сулу фукъаре къорантасындан чыкъкъан, акъыллы “...дюльберликте дюньяда акъраны ёкъ” бир къыз оларакъ тасвирлене.

Ханнынъ: “Алла, Алла, Чорам, таптынъ-таптынъда, туварджынынъ къызыны таптынъмы, гузель бир къыз екъмы эди?” – дегенине Нарик шойле джевап бере: “Хан эфенди, гузель – гузель дегильдир, джан севгени гузельдир”. Нарикнинъ бойле джевабы еринде, чюнки адий, лякин табиатлы, шайлы бу къыз акъикъатта докъуз султаннынъ башына еткен батыргъа ляйыкъ эди. Шунунъ ичюн де Нарик бу къызыны бир корьгенде ашыкъ ола ве онъа эвлене.

Дестаннынъ вакъиалары ёнелишинде анълашыла ки, бу туварджынынъ къызы окъумагъа да биле экен. Хан огълунынъ Нарикке берген къыгъытыны: “Къана, берчи, шу къыгъытны окъуп бакъайым”, – дей Менъли Сулу, къыгъытны окъуп бакъа, шойле де акъайыны олюмден къуртара. Хан огълуны ятыштырмакъ ичюн онынъ айткъан сёзлери, бу къадыннынъ акъыл-ферасетини, юксек ирадели, намуслы олгъаныны тасдыкълай.

Чорабатырнынъ къардашы Ханикей бир къач эпизодда бериле. Бу образ дюльбер бир къыз оларакъ косьтериле. Агъасынен сагълыкълашкъан вакъытта берильген характеристикасы оны аркетчен образ оларакъ тасвирлей.

Дестанда менфий образлардан оларакъ Сары-ханым – сёзюнде турмагъан, енгиль табиатлы бир къадын оларакъ бериле. О, душманлар

тарафына кечип, ватанына къаршы тура. Халкъ бойле шахсларны севмей, оларгъа лянет айта.

Эгер къараманий дестанларда халкъ укюмран сыныфларгъа олгъан мунасебетлерини батырларнынъ аркетлери саесинде тасвирлесе, ичтимай-турмуш дестанларында баш къараманларнынъ, яш йигитнинъ ве кызынынъ эбедий севгиси ве инсаннынъ энъ дюльбер назик дуйгъусы ичюн куреши тасвирлене. Бу дестанларда къадын-кызыларнынъ образлары меркезий ерини алмакъталар. Мисаль оларакъ “Таир ве Зоре” дестаныдыр.

Дестанда падишанынъ кызы Зоренинъ образы баш къараман ола биле. Зоре пак юрекли, озь сёзюнинъ саиби, севгисине ве севгилисине садыкъ олгъан, шайлы дюльбер бир кызы оларакъ тасвирлене.

Таирге юрек сырыны ачаракъ, о бутюн омюри бою озь сёзюнде къатты тура, ич кимсенинъ, атта бабасынынъ сёзюне биле къанмай. Таирни Мердим шеэринде меджбурий ёлланылгъаны Зоренинъ юрегини сызлата, кедерлендире, айрылыкъ оны гъам-къасевет ичинде къалдыра.

Омюр бою тек Таирни севгенини ве онъа садыкъ къалгъаныны Зоре текрар билъдире. Таир ольген сонъ, о бу дюньяда артыкъ асретлик чекип джаны севмеген адамгъа барып яшамагъа истемей. Таирни севмек Зоре ичюн бу омюр этмек, яшамакъ, бахтли олмакъ эди. Шунунъ ичюп де “шу ерде озюни пычакънен урып ольдюре”.

Къырымтатар дестанларда къадын эр вакъыт шереп, ахлякъ, къараманлыкъ ве федакярлыкъ темсили оларакъ беллидир. Къадыннынъ дестанларындаки ери, джемиет аятындаки киби, юксек ве мухтеремдир. Чюнки къадын къоранта башы олмаса да, лякин эр вакъыт озь эвининъ диреги, акъайынынъ садыкъ аркъадашы ве энъ эсасы балаларнынъ анасыдыр.

Бойлеликнен, къырымтатар фольклорында къадын биринджиден ве энъ эсасы темизлик, виджданлыкъ, ахлякъ темселидир. О, эр вакъыт

мукеммеллеше ве идеалгъа ынтыла. Фольклор жанрларында къадын образынынъ эмиети пек буюк.

Къулланылгъан эдебият:

1. Абдураимова З. Умумтюрк дестанларында къадынлыкъ темсили // Ылдыз. – 2002. – №3. – С.145-150.

2. Бекиров Дж. Къырымтатар халкъ агъыз яратыджылыгъы. – Ташкент: “Укъытувчи”, 1988. – 280 с.

3. Бекиров Дж. Къырымтатар халкъ агъыз яратыджылыгъы. Хрестоматия. – Ташкент: “Укъытувчи”, 1991. – 248 с.

4. Усеинов Т.Б. Диалектологический аспект в процессе создания лексикографических изданий, отражающих крымскотатарский паремиологический фонд // Вопросы крымскотатарской филологии, истории и культуры. – 2017. – Выпуск 1 (4) – С. 5-10.

5. Усеинов Т.Б. Основные прагматические функции крымскотатарского паремиологического фонда // Научный вестник Крыма. – 2018. – № 3 (14). – С. 1-11.

6. Фазыл Р. Нагаев С. Къырымтатар эдебиятынынъ тарихы. – Акъмесджит: “Къырымдевокъувпеднешир”. – 2001. – 635 с.